

T.G. Masaryk o předmětu, metodách a úkolech sociologie

Sledujeme-li dějiny vzniku české sociologie, nemůžeme přehlédnout skutečnost, že u samého jejího zrodu jako samostatné vědní disciplíny stála osobnost T.G. Masaryka, kterou proto označujeme jako osobnost zakladatelskou, jak to vyjádřili ve svých studiích jeho žáci nebo následovníci I. A. Bláha, E. Chalupný, J. Král, J.L. Fischer, E. Rádl aj.

T. G. Masaryk se sociologicky a pozitivisticky orientoval už za svého působení ve Vídni. Již jako posluchač na univerzitě získal především od svého učitele F. Brentana řadu podnětů pro studium sociologie A. Comta. J. Patočka ve své samizdatově vydané práci "Dvě studie o Masarykovi" (1977) vyjádřil přesvědčení, že "Masaryk se do Comta pohroužil mnohem více než Brentano, že se mu v něm odhalil celý obor filozofie dějin".

V letním semestru 1879 Masaryk jako docent přednášel na Vídeňské univerzitě "soustavu filozofie Comtovy", jak je uvedeno v seznamu jeho přednášek. Sociologickou orientaci Masarykovu v této době rovněž prokazuje jeho "nejsociologičtějších" práce o sebevraždě, kterou se habilitoval a která vyšla německy ve Vídni již v r. 1881.

T. G. Masaryk přišel do Prahy v r. 1882 jako filozof - sociolog připravený vyložit v novém prostředí nejen svým univerzitním posluchačům předmět, metody a význam tehdy poměrně mladé vědy. Za necelé tři roky po svém příchodu na pražskou univerzitu vydal knihu, koncipovanou v duchu Comtově a Spencerově, nazvanou Základové konkrétné logiky (1885). Je to u nás první souhrnné vysvětlení místa sociologie v klasifikaci věd, charakterizován předmět a její metody. V tom smyslu představuje zakladatelský dokument, a proto jeho části o sociologii chceme po 105 letech od jeho vydání připomenout, a to nejen mladší sociologické generaci.

Emanuel Pecka

Sociologie.

(T. G. Masaryk, Základové konkrétné logiky. Praha, Kohout a Bursík, 1885, s. 80-87)

Poslední místo ve stupnicích věd zaujímá *sociologie, věda o jevech společenských*. Se stanoviska člověckého je hlavně a téměř výlučně jen lidská společnost předmětem sociologie. Společenská organizace a její vývoj jsou údělem lidského pokolení; u zvířat a dokonce u věcí neživotných o společnosti jen ve smyslu přeneseném řeč bývá. Podobně, jako jest psychologie po výtce vědou o duši lidské a jejích činnostech, tak jest *sociologie vědou o společnosti a historii lidské*. Neníť sociologie vědou všeobecnou v kosmickém toho slova smyslu, ale, jako všechny ostatní vědy, a jako spřízněnou s ní psychologii, pěstujeme ji se stanoviska člověckého; dějiny mimolidských věcí jen potud máme, pokud nám jsou podobny: dějiny

mimolidských předmětův (empirických) jsou nám dějinami těla, dějiny lidské jsou nám dějinami ducha.

Sociologie poučuje nás o organisaci lidské společnosti, o jejím přirozeném konsensu a podmínkách její existence; zároveň pak musí nám vyložit zákony společenského pohybu, vzrůstu a vývoje historického. Dle terminologie Comteovy v tom smyslu různíme socialnou (resp. sociologickou) *statiku* a dynamiku.

Ve skutečnosti společnost ustavičně se vyvíjí. Proto socialná statika jen in abstracto může být pojata a dle mínění našeho jest *hlavním úkolem sociologické zpytby*: v tom neustálém pokroku a vývoji přes všeliký pohyb společnost trvá na své zvláštní složbě, i jest úkolem socialné statiky, abstrahovati z těch nesčíslných přeměn a modifikací pravou podstatu společenské organisace.

Abychom důležitý poměr socialné statiky a dynamiky náležitě postřehli, představme si, že by člověčenstvo již bylo ukončilo svůj běh životní a sociolog měl by před sebou všecku historickou empirii: poznal by pravidelnosti a zákony vývoje a zároveň jevila by se mu právě v těch zákonech a pravidelnostech podstata společenské složby, neboť historická látka byla by mu zároveň empirickou látkou pro jeho statické generalisace. A de facto ve všech vědách takto si počínáme, že to, co do té chvíle myšleno bylo od různých badatelů, v soustavu a v logický řád uvádíme, zároveň však pojmu studujeme: tak bývají nám dějiny látkou i pro dogmatickou i pro historickou práci samu. Příkladem: společnost vždy a všude vykazuje manželství, ale v různých obměnách a formách: známeť zajisté monogamii, polygamii, polyandrii, promiskuitu, známe i nepravidelné formy žití pohlavního v monogamických a jiných společnostech, známe sňatky druhé, třetí a t.d.: ze všech těchto forem abstrahuje si sociolog všeobecná pravidla styku pohlavního a žití rodinného. Zároveň pak vidí, že styky ty tokem časů se vyvíjely dle nějakého pravidla, že totiž společnost teprve po delším vývoji dostoupila monogamie, jakou teď vidíme u národův evropských; pomyslí sobě ovšem, že vývoj ten není ještě ukončen a že tedy i nynější stav se obmění, i bude přemýšlet, jakou dle posavadního vývoje ta přeměna asi bude, a ustanoví si takto statické a dynamické zákony, řídící řád a vývoj institucí manželských. Podobně děje se i u jiných jevů společenských.

Dle toho jest tedy *úkolem sociologie*, po stránce *formalné* a historické učiti o své logice, methodice a historii. Po stránce *dogmatické* vykládá předně sociální statiku, které síly společnost udržují. Jedná o vlivu přírody na společnost, studuje individuum jako jednotku společenskou, pátrá po podstatě pohlavních a rodinných poměrův a konečně rozebírá složbu společnosti samé, vystihuje pravou podstatu společenského řádu. K tomu konci probírá pojem společnosti a analyzuje organisaci intelektuální, mravní, náboženskou, politickou, hospodářskou a konečně i o řeči a písmu jedná, pokud konsensu společenskému slouží.

Socialná dynamika poučuje nás o pojmu pokroku, pokouší se o všeobecnou theorii vývojovou a hledí porozuměti vývoji hlavních sociálních činitelů (náboženství, mravnosti, vědy a t.d.) a přitom všem, jak i statika, ustavičný má pozor na vzájemnou závislost údajů historických.

O oprávněnosti, potřebě a vědeckosti sociologie lidé nepředpojatí dnes již *nepochybují*; jsou však mnozí theoretikové a dokonce pak praktikové (politici), jimž jest sociologie *nepohodlnou*, protože jim vědecký a praktický monopol kazí. U nás dokonce jsou mnozí, jimž název: sociologie zavání "socialismem", a to ovšem příčiny je dosti, vědu společenskou podezřívají.¹ Ovšem že poklesky sociologů, povrchní generalisace a t.p., ne-li k nedůvěře, tož alespoň k opatrnosti vybízejí; avšak i ve vědách jiných vady a chyby pěstitelů netýkají se vědy samé. Arci že věc jinak se má u vědy, která se v soustavě věd teprve svého domovského práva domáhá.

Při mnohosti a splývavosti příčin a účínů a při téměř nesčíslném počtu jevů společenských, podobně jako v biologii a částečně i v psychologii, užívá sociologie s velikým prospěchem *methody srovnávací*. Ovšem jest srovnávání sociologické jiné než-li biologické, a hlavně v tom rozdíl obou je podmíněn, že v sociologii studujeme sebe samy, kdežto v biologii objektivně se díváme na jevy mimo nás.

Srovnáváním jevů posloupných v různých oborech společenského dějstva hledá sociologie červenou niť příčinné filiace historické: sociologická dynamika totiž ukazuje, jak všeliký stav společenský přirozeně se vyvinul za předchozího a jak z něho budoucí se vyvine, jak ze včerejška povstal dnešek a jak ze dneška přirozeně zítřek povstane. Vývoj historický proto není jednoduchým postupem logickým, neboť minulost není logickými návěští budoucnosti.

Ze všeobecných pravidel, nabytých indukci, dedukují se pak pravidla pro jevy specialnější; ovšem při konsensu společenských jevů a při toku dějstva historického indukovaná látka, která dedukci má verifikovati, sama ustavičnou dedukcí se vykládá. Proto Mill tuto historickou metodu, zakládající se na zvláštnosti předmětu, nazval methodou obráceně deduktivnou. Nejlépe naučíme se methodě té studiem Comteovy socialné dynamiky; Comte také in abstracto o ní krásně pojednal, a Mill po něm jeho názory uvedl na formu a terminologii školské logiky induktivné.

Pozorování a filiace historická - to snad samo sebou se rozumí - řízena býti musí nějakou teorií pokrokovou, neboť jen tak historická methoda vůbec možnou se stává. Vždyť každé pozorování řízeno býti musí nějakou teorií, ovšem zase na

1) Proto, že nepřítel odnáší se snad více ke jménu než-li ku věci, nebude s neprospěchem, dohodneme-li se o názvu. Neboť věda, kterou tu zoveme sociologií, je "filosofie dějin", "metapolitika", neb "vědy [a] společenské [á]", někteří mluví o "politice" (obzvláště v Anglii: "politics"), o politických, státních a mravních vědách [vědě] (ve Francii), o "politické nebo socialné a právní filosofii", o "socialné fysice" a dokonce o "společenské mravovědě" a t. p. Mnohdy užívá se názvu "statistika" a "kulturné dějiny" v témže smyslu; nověji pak "psychologie neboli fysiologie rodová" ("Völkerpsychologie") v podobném úmyslu se pěstuje. Nefilologický, ale praktický název "sociologie" zavedl Comte. - Zajisté, že v každém tomto názvu skrývá se i věcný i methodický nějaký rozdíl, některé názvy naznačují jen část zpytby sociologické, jako na př. právní filosofie a t.p., ale v podstatě rozdílu není. Sociologie, věda s předmětem tak velikým, s předmětem tak mnohostranným, než-li se s dostatek ustálí, přirozeně pěstovati se bude způsoby rozličnými; avšak úkolem methodiky je, rozdíly podmíněné logicky a historicky poznávati a v logickou shodu uváděti. K tomu konci je právě sociologům klasifikace věd velmi potřebná; jalovost tak mnohých novějších prací, týkajících se methodologie sociologické, tkví v neurčitosti těchto základních pojmův.

vzájem pozorováním theorii teprve si tvoříme - ale v takovém zdánlivém kruhu všechny empirické vědy se pohybují.

Z poměru statiky a dynamiky plyne sociologii vydatná stupňovací metoda. Různé vrstvy společenské dají se totiž v každé době sestavit v socialnou stupnici, představující nám historický vývoj. Ve společnosti nevyvíjí se nic, co by v zárodku neexistovalo, a - (vývoj vůbec neznačí stvořování něčeho nového) - někteří činitelé vyvíjejí se rychleji než-li stejnorodí činitelé druzí, tak že každý skutečný stav společnosti v sobě všechny neb alespoň mnohé prvky chová, ze kterých nepřetržitý řetěz vývoje se navazuje.

Tak na př. měšťák nemálo se podivuje jednodušším poměrům venkovským, ještě více žasne cestovatel nad primitivním stavem obyvatelstva některých odlehlých pohorských krajin a t. d.; a takto počínajíc nějakým městem, slyoucím nejvyšší vzdělaností modernou, takřka infinitesimalnými přechody můžeme si sestrojiti stupnici všech stadií vzdělanosti od nejvyššího jejího stupně až k nejnižšímu, jaký asi u nynějších divochů nelzáme. Zdali však stupnice taková úplně představuje skutečný vývoj historický, musí sociolog historicky vyšetřovati. Pravá metoda historická je historickou filiací, nikoli takovýmto statickým stupňováním, které bez historické verifikace veliké ceny nemá.

Stupňování toto nejen pro povšechný stav společenský, ale i pro jednotlivé jevy dá se upotřebiti.²

Poněvadž pravým historickým a společenským činitelem je člověk, všeliké pravidlo sociologické musí býti vyloženo zákony, váženými ze studia přirozenosti lidské. Proto studium sociologické zakládá se hlavně na pozorování a zpytování poměrů nových: *ze přítomnosti sociolog vniká v minulost a v budoucnost*. Kdo nerozumí společenskému žití nynějšímu, nerozumí společností starším a starým, neboť "die Menschen sind, was Menschen immer waren" (Seume). Proto sociologie zavrhuje učení těch filosofů, kteří studiem nejstarších projevů ducha lidského hledají poznání přirozenosti lidské; tak na př. nesprávné jest tvrzení jedněch, že o vzniku a podstatě náboženství nejlépe poučujeme se studiem indických starých knih, a tvrzení druhých, že toho jen studiem bible dosáhneme a p.: kdo nedovede studovati náboženství na sobě a na jiných, kdo nevidí, v čem sám žije, neporozumí písmenám starým, a porozumí-li jim, neví, jak je vlastně vykládati. V té příčině naproti školské historii sociologie prodechnuta je duchem moderným, pokrokovým.

Co experimentace se dotýká, tož sociologie přímého experimentu, jako fysika, málokdy mívá; za to ze spousty jevů může si vybíratí jevy ad libitum, experiment udělati v mysli a hledati pak ve skutečnosti verifikaci. Obzvláště s této stránky doporučí se, abychom to tak nazvali, historická vaticinatio ex eventu: protože nejlepším měřítkem historického vědění jest předvídaní a předpovídání budoucích dějův - ovšem že v míře skrovné -, může se vědecký historik v dějstvu minulosti cvičiti ve filiaci a předvídaní.

²) Tak na př. pro sociologické studium sebevraždy moderného užito v Masarykově: *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung*.

Hypothesí sociologie má mnoho.

Konečně z nynějšího stavu sociologie plyne pravidlo, *aby každý, kdo studiu tomu se oddává, vedle studia všeobecného čo možná monograficky pracoval*, jev společenský, kterýkoli, staticky a dynamicky poznával a vyložil co nejpodrobněji a takto vnikal ve přepnlý pojem společenského konsensu a historického vývoje.

Po Comteovi obyčejně dělívá se sociologie na statiku a dynamiku ve smyslu právě vykládaném a, jak už názvy ukazují, dle analogie mechaniky. Avšak toto dělení netýká se látky sociologické, a proto děly se v době novější rozličné pokusy, ustanoviti specialné části sociologické, jako se dělí fysika na věcné části. Pokusy ty nepotkaly se však s velkým zdarem, protože sociologie na ten čas ani co do předmětu ani co do metody není s dostatek ustavena...; usilujemeť napřed o ustálení hlavních principů naší vědy, a k těm, jak myslíme, přede vším na ten čas patří velmi pečlivě lišení theorie od praxe a abstraktných poznatků od konkrétných.

Praktickou sociologii je politika, vědecké spracování praktických zásad politických, jako medicína praktickou je biologií. Přesné lišení theoretických a praktických učení málokdy se provádí; dílem předměty samy tím vinny jsou, neboť právě v oboru sociologickém theorie s praxí úzce souvisí, také, jak už vzpomenuto, vědy duchové snadno splývají a vůbec i v jiných oborech theorie s praxí bývá spojována. Proto politika vědecká nemá ještě patřičného místa v soustavě věd a škol; dokonce pak na našich právnických fakultách o vědecké politice málo se poučujeme, ač právě z ní většina politiků se rekrutuje. Ale takový již je vývoj ducha lidského: praktická potřeba utvořila parlamenty, vyžadujíc vždy obecnějšího práva hlasovacího a ukládajíc každému politické povinnosti, rostoucí ode dne ke dni, ale theorie za praxí pokulhává a praxe sama zřídka spravuje se vědeckou teorií. Proto *nepostarali jsme se ještě, aby naši politikové byli vědecky vzděláni*. Ale (dle našeho pravidla o vývoji ducha lidského) bude to časem: lékaři-odborníci naproti praktickým mastičkářům jen časem pronikli (vlastně také ještě nepronikli!), časem i odborní politikové proniknou ze stáda politických dilettantův a zatímných samoukův.

Nejistější a spornější než-li lišení politiky a theorie, je lišení sociologie abstraktné a konkrétné. Jednak vůbec logický poměr věd abstraktných a konkrétných málo se uznává, obzvláště v oboru duchozpytném a specialně i v sociologii.

My s Vicem a s Comtem považujeme sociologii za vědu abstraktnou a různíme od ní konkrétné disciplíny sociologické. Zajisté jsou jevy společenské a historické zvláštní kategorií vědní a právě tak důležitou, jak na př. psychické a j., které všechny předmětem jsou dotýcných věd abstraktných; proto nelze očekávat, že by tak důležitý obor našeho poznání, jaký je společenskohistorický, nepodléhal témuž logickému pravidlu. My jsme dále psychologii také urůznili na obor abstraktný a konkrétný; a ježto společenské a historické jevy s psychickými jsou v tak úzkém styku, musí se třídění abstraktných a konkrétných poznatků nutně provést nejen ve psychologii, ale i v sociologii.